

УДК 342.11.2

**ПРАВО НА НЕЗАЛЕЖНИЙ І БЕЗСТОРОННІЙ СУД
У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
Й ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД**

**RIGHT TO AN INDEPENDENT AND IMPARTIAL TRIBUNAL
IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS
AND FUNDAMENTAL FREEDOMS**

Лемак О.В.,
*кандидат юридичних наук,
суддя Ужгородського міськрайонного суду
Закарпатської області*

Статтю присвячено особливостям правового регулювання основних засад здійснення судочинства. Розкрито специфіку реалізації права громадян на незалежний і безсторонній суд.

Ключові слова: права людини, судочинство, принципи здійснення судочинства, право громадян на незалежний і безсторонній суд.

Статья посвящена особенностям правового регулирования основных принципов осуществления судопроизводства. Раскрыта специфика реализации права граждан на независимый и беспристрастный суд.

Ключевые слова: права человека, судопроизводство, принципы осуществления судопроизводства, право граждан на независимый и беспристрастный суд.

This article is devoted to the peculiarities of legal regulation of the basic principles of justice. The author covers the specifics of ensuring the right to an independent and impartial tribunal.

Key words: human rights, justice, principles of justice, citizens' right to an independent and impartial tribunal.

Гарантії незалежності та безсторонності правосуддя посідають чільне місце в системі забезпечення прав людини й основоположних свобод. Ефективність і дієвість захисту прав людини від правопорушень,

від свавільних дій органів публічної влади, гарантії дотримання договорів і примус до їх належного виконання залежать від незалежного суду, який гарантував би рівність і змагальність учасників процесу в

доведені ними аргументів на користь своєї правової позиції. Належні гарантії незалежності та безсторонності суду є якісною характеристикою захисту прав людини й основоположних свобод.

Саме з позиції забезпечення дієвих та ефективних гарантій прав людини й основоположних свобод будемо проводити дослідження, у якому проаналізуємо поняття незалежного й безстороннього суду в їх взаємозв'язку.

Поняття незалежного суду наведено в статті 2 Основних принципів незалежності судових органів, підготовлених ООН у 1985 році [6] (далі – Основні принципи), яка проголошує: «Судові органи вирішують передані їм справи безсторонньо на основі фактів та відповідно до закону, без будь-яких обмежень, неналежного впливу, спонукання, тиску, загроз або втручання, прямого чи непрямого, з боку будь-якого чи з будь-якої причини». Згідно зі статтею 8 Основних принципів судді повинні «завжди поводити себе таким чином, щоб забезпечити повагу до своєї посади та зберегти безсторонність і незалежність судових органів».

Незалежність судів є одним із найголовніших принципів ефективності діяльності суду. Він має два аспекти: зовнішній і внутрішній. Зовнішній аспект включає політичну й соціально-економічну незалежність.

При цьому важливо наголосити, що реальна незалежність суду абсолютно виключає будь-який вплив політичних партій, громадських рухів і їх лідерів на судову владу (стаття 126 Конституції України). Внутрішній рівень незалежності судової влади зумовлює, з одного боку, власне діяльність суду щодо здійснення правосуддя, а з іншого – статусні гарантії суддів. Судді не зобов'язані надавати пояснення по суті справ, які розглядаються чи перебувають у провадженні, а також не можуть надавати ці справи кому-небудь для ознайомлення, крім випадків та в порядку, передбачених процесуальним законом.

Згідно з міжнародно-правовими гарантіями незалежності судів суддя має здійснювати свої суддівські функції незалежно, на основі власної оцінки фактів і відповідно до усвідомленого розуміння права, вільно від будь-якого зовнішнього впливу, спокус, тиску, погроз чи втручання, прямого або непрямого, з будь-якого боку чи будь-якої причини. Він не має залежати від суспільства в цілому та від конкретних сторін спору, який вирішує. Суддя має бути не лише вільним від зв'язків із виконавчою або законодавчою владою чи впливу з їхнього боку, а й саме незалежним від них (з точки зору стороннього спостерігача). Здійснюючи суддівські функції, суддя має бути незалежним від

інших суддів у зв'язку з рішеннями, які він зобов'язаний ухвалювати незалежно. Він повинен виявляти й пропагувати високі стандарти суддівської поведінки, щоб підвищувати рівень довіри громадськості до суду, яка є головною умовою для підтримання незалежності суддів [4].

Згідно з Основними принципами правовими гарантіями незалежності суддів виступають такі явища: 1) їхнє забезпечення в повному обсязі державою та закріплення в конституційному й поточному законодавстві (пункти 1–4); 2) усі державні та інші установи зобов'язані поважати й дотримуватись незалежності суддів і судових установ, не втручаючись у здійснення правосуддя ні в якій формі (пункт 1); 3) держава зобов'язана надати відповідні засоби, що дозволяють судовим органам належним чином виконувати свої функції (пункт 7) [6].

Європейський суд із прав людини (далі – ЄСПЛ) як елементи незалежності суду розглядає такі гарантії: 1) функціональну, персональну та організаційну незалежність від інших органів держави (особливо виконавчих) і від партій; 2) неупередженість суддів, що виявляється в зовнішньому вираженні підходу судді/суддів під час розгляду справи та винесенні рішення; 3) вибір суддів на строк виконання їхніх обов'язків; 4) як суд орган влади має володіти

реальними повноваженнями на прийняття рішень (а не вирішувати лише консультативні функції), щоб на основі правових норм приймати рішення з питань, які належать до його компетенції; 5) суд повинен здійснювати свої повноваження в порядку належної правової процедури із забезпеченням елементарних процесуальних принципів (таких як публічність, особиста участь у слуханнях, рівність учасників процесу, гарантія справедливого судового слухання тощо).

Відокремленість судової влади тісно пов'язана з її незалежністю й самостійністю. Вона означає, що суди утворюють систему установ, які не входять до жодної іншої державної структури. Однак це не означає, що суди ізолюються від законодавчої та виконавчої влади. Їх взаємодія з іншими гілками державної влади здійснюється в межах законів, що гарантують незалежність судів, виділяючи їх у самостійну, відокремлену систему. Незалежність суду гарантується також обов'язковістю судових рішень і встановленням юридичної відповідальності за їх невиконання.

Належна винагорода суддів є важливою гарантією незалежності судів, оскільки дозволяє обмежити зовнішні прояви впливу на позицію судді під час прийняття судового рішення. Досить суперечливим є законодавчий підхід щодо забез-

печення суддів житлом, пільгами й преференціями, що штучно ставить суддю в залежність від місцевих органів влади, особливо виконавчої. Належною гарантією незалежності судді є висока винагорода за виконання його посадових обов'язків, яка дозволяє придбати житло, транспортні й інші засоби для гідного життя судді та членів його сім'ї. Тому П. Мартиненко цілком справедливо вважає, що основою матеріально-фінансового забезпечення незалежності суду є втілення принципу пропорційності у фінансуванні видатків на утримання судових установ, що слугуватиме справедливому виділенню видатків на їх утримання, необхідних для забезпечення права захисту (а отже, і належної правової процедури), права особи на судовий захист [5].

Конституція України встановлює стандарт неприпустимості привласнення судових функцій іншими органами влади (частина 1 статті 124 Конституції України). Правосуддя здійснюється винятково судами, і цю функцію не може бути делеговано нікому або привласнено (стаття 124 Конституції України). Навіть в умовах воєнного й надзвичайного стану неприпустимим є утворення надзвичайних або особливих судів. Конституційна заборона створення надзвичайних та особливих судів (частина 5 статті 125 Конституції України) слугує нормативною

перепоною створенню умов для масової практики порушення прав людини. Згідно із Законом України «Про надзвичайний стан» заборонено утворювати позасудові утворення, а також спрощувати форму судочинства в діючих судах. Можливість створення органів влади, які здійснювали б функції правосуддя в поєднанні з іншими функціями, призводить до нівелювання судової влади. Відповідно до принципу поділу влади функція правосуддя не може здійснюватись іншими органами влади, оскільки це означає узурпацію влади та відкриває можливість для зловживання нею.

В Україні триває складний процес становлення незалежного й неупередженого правосуддя, про що свідчить практика ЄСПЛ: «Суд не може не звернути увагу на численні випадки втручання в провадження українських органів державної влади на найвищому рівні. Якими б не були мотиви, представлені Урядом на виправдання такого втручання, Суд вважає, що воно (з огляду на його зміст та спосіб здійснення) є таким, що суперечить поняттю «безсторонній і незалежний суд» у сенсі пункту 1 статті 6 Конвенції» [11] (мова йде про Європейську конвенцію про захист прав людини й основоположних свобод – О. Л.).

У Рішенні в справі «Олександр Волков проти України» ЄСПЛ визначив, що орган влади може вва-

жатись незалежним судом, якщо він задовольняє таким вимогам: «Слід звернути увагу, зокрема, на порядок призначення його членів і термін їх повноважень, існування гарантій від зовнішнього тиску та питання, чи створює орган враження незалежності. Суд підкреслює, що розподіл повноважень між політичними органами державної влади та судовими органами набуває все більшого значення в його прецедентному праві. Водночас ні стаття 6, ні будь-які інші положення Конвенції не вимагають, щоб держава відповідала яким-небудь теоретичним конституційними уявленням про допустимі межі взаємодії влади» [12] (під Конвенцією розуміється Європейська конвенція про захист прав людини й основоположних свобод – О. Л.).

Натомість ЄСПЛ наводить такі ознаки безстороннього суду: «Наявність безсторонності для цілей статті 6 параграфу 1 визначається згідно із суб'єктивним критерієм, коли увага приділяється особистій переконаності й поведінці конкретного судді (чи продемонстрував суддя особисту упередженість у цій справі), та об'єктивним критерієм, коли з'ясовується, чи забезпечив суд, зокрема, його склад, достатні гарантії, щоб виключити будь-які обґрунтовані сумніви в його безсторонності». Хоча водночас ЄСПЛ зазначає, що межі суб'єктивного й об'єктивного критеріїв безсторон-

ності суду є мінливими та залежать від особливостей конкретної справи.

Судді залишаються громадянами, тому необхідно дозволити їм здійснювати свої політичні права, які мають усі громадяни. Однак з огляду на право на справедливий суд і правомірні очікування громадськості судді повинні виявляти стриманість у здійсненні публічної політичної діяльності.

Складовою незалежності суддів є їхня недоторканність, призначення якої – забезпечити здійснення правосуддя. Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України встановлення додаткових порівняно з недоторканністю особи гарантій недоторканності для окремих категорій державних посадових осіб має на меті створення належних умов для виконання покладених на них державою обов'язків та захист від незаконного втручання в їх діяльність [7].

Затвердження Конституцією України гарантій недоторканності суддів зумовлюється їхньою професійною діяльністю щодо відправлення правосуддя.

Згідно з Основним Законом України недоторканність судді в разі порушення щодо нього кримінальної справи полягає в тому, що суддю без згоди Верховної Ради України не може бути затримано чи заарештовано до винесення обвинувального вироку судом (частина 3 статті

126 Конституції України). Водночас відповідно до положення частини 1 статті 126 Конституції України недоторканність суддів як гарантія їхньої незалежності у виконанні професійних обов'язків може не обмежуватися обсягом, визначеним у частині 3 статті 126 Конституції України.

Конституційний Суд України підкреслив, що одну з найважливіших гарантій незалежності суддів закріплено в положенні частини 2 статті 126 Конституції України, за якою вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється, що означає заборону будь-яких дій незалежно від форми їх прояву щодо суддів із боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, громадян та їх об'єднань, юридичних осіб із метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо. Заборона впливу на суддів у будь-який спосіб поширюється на весь час обіймання ними посади судді [10].

Європейська конвенція про захист прав людини й основоположних свобод 1950 року визначає гарантії, наявні для осіб, які беруть участь у судовому розгляді, та встановлює принципи, що лежать в основі обов'язків суддів: незалежність і безсторонність. Тому судді під час виконання своїх обов'язків пови-

нні не надавати нікому перевагу, не виявляти необ'єктивність або упередженість. Згідно з Бангалорськими принципами незалежності судової влади під час винесення рішень судді не мають брати до уваги будь-що, що виходить за межі застосування норм права. Доки вони розглядають справу (або якщо їм може бути доручено розгляд справи), вони свідомо не повинні дозволяти собі робити будь-які коментарі, які могли б з огляду на розумну оцінку ситуації до певної міри вважатися попередніми рішеннями в справі чи поставити під сумнів справедливість провадження. Крім того, безсторонність судді є обов'язковою умовою належного виконання ним своїх обов'язків [2, с. 8].

Конституційний Суд України сформулював положення про те, що однією з конституційних гарантій незалежності суддів є особливий порядок фінансування судів, а важливим механізмом їх забезпечення є встановлений частиною 1 статті 130 Конституції України обов'язок держави забезпечувати фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів [8]. Конституційний Суд України визнав неприпустимим звернення народного депутата з вимогою чи пропозицією до судів, голів судів або безпосередньо до суддів саме з питань здійснення правосуддя в тих чи інших конкретних справах [9].

Незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу, конституційним принципом організації та функціонування судів і професійної діяльності суддів. Незалежність суддів полягає насамперед у їхній самостійності, незв'язаності під час здійснення правосуддя будь-якими обставинами та іншою волею, крім закону.

На думку Конституційного Суду України, гарантована Основним Законом України незалежність суддів забезпечується насамперед такими умовами: особливим порядком їх обрання чи призначення на посаду та звільнення з посади (пункт 27 частини 1 статті 85, частини 4, 5 статті 126, частини 3, 4 статті 127, стаття 128, пункт 1 частини 1 статті 131 Конституції України); заборонаю впливу на них у будь-який спосіб (частина 2 статті 126 Конституції України); захистом професійних інтересів (частина 6 статті 127 Конституції України); підкоренням суддів під час здійснення правосуддя лише закону (частина 1 статті 129 Конституції України); особливим порядком притягнення їх до дисциплінарної відповідальності (пункт 3 частини 1 статті 131 Конституції України); гарантуванням державою фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів (частина 1 статті 130 Конституції України); заборонаю суддям належати до політичних партій

і профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької й творчої (частина 2 статті 127 Конституції України); притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суду й судді (частина 5 статті 129 Конституції України); забезпеченням державою особистої безпеки суддів та їхніх сімей (частина 7 статті 126 Конституції України); здійсненням суддівського самоврядування (частина 2 статті 130 Конституції України).

Відповідно до частини 1 статті 126 Конституції України гарантії незалежності суддів можуть встановлюватися також законами [10]. Однак такі закони мають відповідати конституційним цінностям і принципам, належним чином конкретизуючи їх та не звужуючи гарантії незалежності й безсторонності суддів.

Поняття безсторонності суддів досить часто замінюють поняттям «неупередженість», однак саме термін «безсторонність» характеризує нейтральність судді щодо сторін у справі, відсутність конфлікту інтересів, порушення чого є підставою для самовідводу або відводу судді. Згідно з Кодексом професійної етики суддя має дотримуватись вимог несумісності. Зокрема, поза-

службова діяльність судді не повинна бути такою, що ганьбить звання судді та може викликати сумніви в його об'єктивності, неупередженості й незалежності. Суддя не може належати до політичних партій і професійних спілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької й творчої.

Суддя має право брати участь у громадській діяльності, публічних заходах, якщо вони не завдають шкоди його статусу, авторитету суду та не можуть вплинути на здійснення правосуддя.

Водночас суддя зобов'язаний виконувати свої обов'язки добросовісно, своєчасно, повно, об'єктивно та всебічно розглядати справи в розумні строки, зокрема, у визначені законом строки. Порухення таких обов'язків призводить до порушення права на судовий захист, адже як такий він є ефективним і реальним у разі ухвалення остаточного судового рішення, яке набрало законної сили та виконується належним чином. Тому не мають траплятися такі прецеденти, як із суддею Дарницького районного суду Є. Куренковим, який зволікає в розгляді понад тисячі справ, розгляд деяких із них не завершено ще з 2007 року. Ця справа прикметна також тим, що

вона доводить неефективність парламентської процедури притягнення суддів до відповідальності, оскільки за нею чітко видно політичний ухил у вирішенні питань, що мають правовий вимір [1].

Конституційний Суд України в одному зі своїх рішень ухвалив, що незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією України (частиною 1 статті 126) та законами. Саме як відповідна гарантія чинною Конституцією України передбачається, що судді обіймають посади безстроково, крім суддів Конституційного Суду України та суддів, які призначаються на посаду судді вперше.

Періодичне строкове переобрання суддів може призвести до зниження рівня гарантованої Конституцією України незалежності суддів. Конституційний Суд України також вважає, що в змісті законопроекту існує невизначеність щодо статусу суддів, яких обрано безстроково відповідно до чинної Конституції України. Водночас Конституційний Суд України зазначив, що скасування чи обмеження прав і свобод людини й громадянина за змістом нової редакції статті 126, частини 1 статті 128 Конституції України не передбачається [9].

Безсторонність суддів є важливою складовою права на судовий захист, оскільки вона визначає зовнішній ефект від здійснення правосуддя та

дає учасникам процесу можливість робити висновки, що суд є незалежним від будь-якого стороннього впливу в ході ухвалення рішення. Наявність упередженості можна виводити за обставин, які можуть сприяти виявленню недовіри до безсторонності судді. У такому разі виникають підстави для відводу судді, що постають з особливостей підготовки матеріалів справи, організації судового процесу й забезпечення засад однакового ставлення до учасників процесу.

Швейцарський конституціоналіст К. Екштайн називає суб'єктивні та організаційно-інституційні обставини упередженості суддів. До суб'єктивних обставин учений відносить такі:

1) якщо суддя є стороною в процесі або має безпосередньо власний інтерес у результаті судового розгляду;

2) спільне проживання (шлюб, конкубінат), відносини з близькими родичами та свояцтво, дружба, ворожість або інші особливо близькі відносини однієї зі сторін можуть показати суддю як упередженого;

3) сама поведінка судді може викликати обґрунтовані сумніви в його упередженості, якщо він матиме безпосереднє відношення до певного процесу.

Організаційно-інституційні обставини упередженості судді можуть бути пов'язаними з попере-

дньою діяльністю, здійсненням певних функцій на попередніх посадах. Зокрема, К. Екштайн називає такі їх види:

1) міжособистісні відносини слідчого та судді, який ухвалює рішення в справі;

2) міжособистісні відносини судді, який видав наказ про накладення штрафу, та судді, який ухвалює рішення в справі, що настали після висловлення заперечень на наказ про накладання цього штрафу [13, с. 316].

Окрім цих обставин, про упередженість судді можуть свідчити факти його участі в попередній діяльності як експерта, розгляду справ із подібного предмета однією зі сторін у справі.

Статтею 53 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначаються вимоги несумісності щодо суддів. Окрім того, що посада судді є несумісною з іншими посадами в органах публічної влади, правила про несумісність поширюються на такі сфери:

– підприємницьку діяльність;

– адвокатську діяльність;

– входження до складу керівного органу або наглядової ради підприємства чи установи, що мають на меті отримання прибутку;

– заборону на членство в політичних партіях і професійних спілках;

– заборону брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках.

Ці положення також функціонально спрямовуються на забезпечення безсторонності судді в процесі. Відповідно до засад диференціації правового регулювання положення щодо забезпечення безсторонності судді конкретизуються в процесуальному законодавстві.

Незалежність судів є одним із найголовніших принципів ефективності діяльності суду, що має два аспекти: зовнішній і внутрішній. Зовнішній аспект включає політичну й соціально-економічну незалежність. Реальна незалеж-

ність суду абсолютно виключає будь-який вплив політичних партій, громадських рухів і їх лідерів на судову владу (стаття 126 Конституції України). Внутрішній рівень незалежності судової влади зумовлює, з одного боку, власне діяльність суду щодо здійснення правосуддя, а з іншого – статусні гарантії суддів. Судді не зобов'язані надавати пояснення по суті справ, які розглядаються чи перебувають у провадженні, а також не можуть надавати ці справи кому-небудь для ознайомлення, окрім випадків та в порядку, передбачених процесуальним законом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко М. Столичний суддя «зачинив» у своєму кабінеті більше тисячу справ, перекривши громадянам доступ до правосуддя / М. Бойко // Закон і бізнес. – 2013. – № 14(1104). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/15385-stolichniy_suddya_zachiniv_u_svoemu_kabineti_bilsh_nizh_tisy.html.
2. Висновок Конституційного Суду України у справі про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України», направленою Головою Верховної Ради України, вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 29, 59, 78 та інших Конституції України) від 30 жовтня 2003 року № 1-в // Офіційний вісник України. – 2003. – № 48. – С. 123. – Ст. 2535.
3. Вільялобос Х. Рекомендації стосовно «Кодексу професійної поведінки судді України» / Х. Вільялобос. – К., 2006. – 13 с.
4. Карпечкін І. Ще раз про незалежність суддів / І. Карпечкін // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 2. – С. 17–21.
5. Мартиненко П. «Право гаманця» і незалежність суду / П. Мартиненко // Юридичний вісник України. – 1998. – № 9. – С. 98–104.
6. Основні принципи незалежності судових органів : схвалені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1995 року № 40/32 та 13 грудня 1995 року № 40/146 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_201.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону Укра-

їни «Про Рахункову палату Верховної Ради України» (справа про Рахункову палату) від 23 грудня 1997 року № 7-зп // Офіційний вісник України. – 1998. – № 1. – С. 151.

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України та Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення статті 86 Конституції України та статей 12, 19 Закону України «Про статус народного депутата України» (справа про запити народних депутатів) від 19 травня 1999 року № 4-рп // Офіційний вісник України. – 1999. – № 20. – С. 283.

9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 19, 42 Закону України «Про Державний бюджет України на 1999 рік» (справа про фінансування судів) від 24 червня 1999 року № 6-рп // Офіційний вісник України. – 1999. – № 28. – С. 169.

10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин 1, 2 статті 126 Конституції України та частини 2 статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 1 грудня 2004 року № 19-рп // Офіційний вісник України. – 2004. – № 49. – С. 62. – Ст. 3220.

11. Совтрансавто-Холдинг проти України : Рішення Європейського суду з прав людини від 25 липня 2002 року (заява № 48553/99) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?Aldx=510>.

12. Олександр Волков проти України : Рішення Європейського суду з прав людини від 27 травня 2013 року (заява № 21722/11) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SOO00519.html.

13. Экштайн К. Основные права и свободы по российской Конституции и Европейской Конвенции : [учеб. пособие для вузов] / К. Экштайн. – М. : NOTA BENE, 2004. – 496 с.